

Stan Maes

Van de Verlichting tot religieus terrorisme

Een psycho-educatieve visie

Stan Maes studeerde psychologie en pedagogiek aan de Universiteit Gent, waar hij ook zijn doctorstitel behaalde. Hij is emeritus hoogleraar gezondheidspsychologie aan de Universiteit Leiden, waar hij ook decaan was van de Faculteit Sociale en Gedragwetenschappen. Naast zijn wetenschappelijke expertise op het terrein van gezondheidsbevordering en psychologische aspecten van chronische ziekten, ontwikkelde hij op basis van zijn internationale ervaring ook een bijzondere belangstelling voor interculturele communicatie en crossculturele gedragsaspecten.

Voor het jaar 2016 was Stan Maes benoemd op de wisselleerstoel Willy Calewaert, gevestigd door de vzw 'De Mens Nu' aan de Vrije Universiteit Brussel. De colleges die hij verzorgde, vormden de basis voor dit boek. Hij gaat daarbij uit van vragen als: Wat hebben we geleerd van de belangrijkste verlichte denkers? Wat zijn de belangrijkste gevolgen van de Verlichting voor onze westerse samenleving en wat is de kritiek op de Verlichting?

Hij bespreekt ook de verdere ontwikkeling van het westers mensbeeld op basis van de persoonlijkheids- en de sociale psychologie en komt zo tot fundamentele menselijke doelen en sociale motieven die de basis vormen van onze samenleving. Hij benadrukt daarbij ook de invloed van cultuur op waarden en normen en toont aan dat een bepaalde culturele achtergrond kan leiden tot vooroordelen, discriminatie en antisociaal gedrag ten opzichte van mensen met een andere overtuiging of cultuur. Op basis hiervan worden huidige uitdagingen voor verlichtingsideeën vanuit een psycho-educatieve visie besproken, zoals het moderne nationalisme, migratie en culturele integratie, terrorisme en confrontatie met de islam. Tot slot wordt de vraag beantwoord of mensen die leven in een land dat verlichtingsprincipes respecteert, ook gelukkiger zijn.

ISBN 978-90-441-3471-1 • 242 blz. • € 29

Driemaandelijks
Jaargang 46, nr. 3 - juni 2017
Afgiftekantoor: 2100 Deurne 1

Kleio

Tijdschrift voor oude talen en antieke culturen

98

Een semiotisch spel: zelfdoding in de antieke wijsbegeerte
Guy Claessens

116

Het dal der plichten: twee brieven van Plinius
Vincent Hunink

121

Zijt gij soms een godin (c.q. god)? Tema con variazioni
Henk S.M. Kruijer

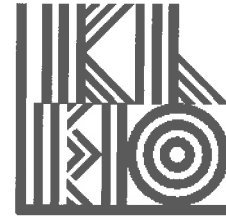
134

Janus Secundus, *Zoenen* (2)
Rik Deweerdt

141

Latijn als hefboom voor anderstaligen
Jolien Janssis

KLEIO

Tijdschrift voor oude talen en antieke cultuur

46ste jaargang, nummer 3, april-juni 2017

Inhoud

98

Een semiotisch spel: zelfdoding in de antieke wijsbegeerte
Guy Claessens

116

Het dal der plichten: twee brieven van Plinius
Vincent Hunink

121

Zijt gij soms een godin (c.q. god)? Tema con variazioni
Henk S.M. Kruijer

134

Janus Secundus, *Zoenen* (2)
Rik Deweerdt

141

Latijn als hefboom voor anderstaligen
Jolien Janssis

144

Recensie

Hoofdredacteur

Toon Van Houdt

Redactiesecretariaat

Koen Vandendriessche & Marc Vercauysse

Redactie

Erik De Bom (Leuven), Katja De Herdt (Gent), Koen De Temmerman (Gent),
Pieter d'Hoine (Leuven), Bert Gevaert (Brugge-Leuven), Kristien Hulstaert (Antwerpen),
Geert Kentane (Ninove-Brussel), Christian Laes (Antwerpen), Christoph Pieper (Leiden),
Dirk Sacré (Leuven), Stefan Schorn (Leuven), David Stienaers (Leuven-Heverlee),
Toon Van Hal (Leuven)

Redactieadres

Marc Vercauysse, Blijde Inkomststraat 21, B-3000 Leuven – postbus 3318.
E-mail: marc.vercauysse@kuleuven.be

Kopij

Zie de auteursrichtlijnen op www.kleiotijdschrift.net

Verantwoordelijke uitgever

Toon Van Houdt, Babelomstraat 31, B-3320 Hoegaarden

Uitgever

Garant-Uitgevers, Somersstraat 13-15, B-2018 Antwerpen
Koninginnelaan 96, NL-7315 Apeldoorn
E-mail: info@garant.be; info@garant-uitgevers.eu

Abonnementenadministratie

Garant-Uitgevers

Abonnementsprijzen voor een jaargang (4 nummers):

– particulieren: 23,- instellingen: 28,- studenten: 18,-

– in België: betaling op rekening nr. 734-4291103-26 van Garant-Uitgevers

– in Nederland: betaling op rekening nr. 42.61.07.322 van ABN-AMRO-bank,
Apeldoorn t.n.v. Garant Uitgevers

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij een maand vóór het
einde van de jaargang (eind augustus) wordt opgezegd.

Kleio verschijnt driemaandelijks, in december, maart, juni en september.

Webstek

Meld je aan op onze website www.kleiotijdschrift.net en geniet van het extra aanbod dat
je daar vindt. Word vriend van Kleio op Facebook!

© 2017 Garant-Uitgevers nv

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige
vorm of op enige wijze hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of op
enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
ISSN: 2033-074X

Vincent Hunink

Het dal der plichten

Twee brieven van Plinius

'Vaak heb jij me aangeraden om brieven die ik met wat meer zorg heb geschreven te verzamelen en uit te geven. Dat heb ik nu gedaan, zonder de chronologische volgorde te handhaven (het is geen geschiedwerk) maar gewoon, zoals ik ze in handen kreeg. Als jij nu maar geen spijt krijgt van je advies en ik niet van mijn volgzzaamheid!'

Met dit briefje (*Epistula* 1,1) beginnen de *Verzamelde brieven* van de Gaius Plinius Secundus Minor, oftewel Plinius de Jongere (ca. 62 - ca. 113). Een flink deel van zijn correspondentie heeft hij zelf bijeengebracht en voor publicatie vrijgegeven. Plinius suggereert dat het allemaal niet zo veel voorstelt. Hij wekt de indruk nauwelijks meer iets aan de brieven te hebben gedaan dan ze gewoon maar, op verzoek, achter elkaar te zetten. Meer iets voor de aardigheid dan een serieuze literaire onderneming.

Maar schijn bedriegt: Plinius' brievenproject is in feite juist groot en ambitieus. Ieder detail uit het openingsbriefje moeten we waarschijnlijk interpreteren tot zowat het volkomen tegendeel. Met een zorgvuldige selectie van brieven wil de schrijver een fraai geheel maken, waarin hij zijn wereld en zijn eigen prestaties daarbinnen kan verheerlijken en vastleggen voor het nageslacht. De brieven zijn ook zonder twijfel grondig voor publicatie bewerkt, en zelfs in de volgorde is niets aan het toeval overgelaten. De negen antieke boeken privécorrespondentie van Plinius willen een literair monument zijn, ter meerdere eer en glorie van, bovenal, de brievenschrijver zelf.

Zelfportretten

Plinius publiceerde zijn in totaal 247 brieven niet allemaal tegelijk maar in negen opeenvolgende boeken, waarbij elk boek als een zelfstandige eenheid werd opgezet. De precieze datering is nog altijd onderwerp van wetenschappelijke discussie, maar het is waarschijnlijk dat hij niet al te lang wachtte met publicatie. Het lijkt erop dat hij

brieven steeds een of twee jaar later in bewerkte vorm bundelde en vrijgaf om ze te laten kopiëren (de antieke vorm van publiceren). Het gros van de brieven is geschreven tussen 96 en 111. Dat zou dan betekenen dat de brievenboeken verschenen vanaf 97 of 98, met een frequentie van één per jaar of twee jaar. In later tijd werd er een tiende boek aan toegevoegd, met de ambtelijke correspondentie van Plinius en keizer Trajanus.

De negen boeken persoonlijke brieven van Plinius vormen een soort mozaïek dat een gevarieerde indruk geeft van Plinius' eigen activiteiten en relaties, in de bredere context van zijn tijd en de cultuur rond het jaar 100. Van weinig andere Romeinse auteurs zijn zulke teksten bewaard gebleven, en het is niet meer dan logisch dat men de brieven op allerlei manieren als bron is gaan gebruiken. Met name probeert men ze vaak te lezen als een soort autobiografie die een betrouwbaar beeld geeft van Plinius' leven.

Het is de vraag in hoeverre dat met deze gestileerde zelfportretten echt mogelijk is. We zien in deze brieven alleen de 'sunny side of life', voor zover die past bij Plinius' zelfbeeld als ideale gentleman. Je zou het op dat punt kunnen vergelijken met een persoonlijke pagina op een van de moderne sociale media. De brievencollectie heeft wel iets weg van een omvangrijk Facebook-account met telkens nieuwe, positief klinkende *posts*.

Druk! Druk! Druk!

Als senator, advocaat en vermogend grootgrondbezitter had Plinius in Rome een scala aan verplichtingen en officiële taken. In zijn brieven laat hij niet na dit voortdurend te onderstrepen en met lange beschrijvingen toe te lichten. In tal van brieven gaat hij uitvoerig in op processen die hij (natuurlijk met succes!) heeft gevoerd en op ingewikkelde besprekingen in de senaat. Voor de moderne lezer zijn dat gewoonlijk niet de boeiendste epistels.

Interessanter is doorgaans wat Plinius daar tegenover zet. Met grote regelmaat geeft hij hoog op van 'de vrijheid van de literatuur', veelal in combinatie met het contrast van de luxe te wonen op het land tegenover de hectiek van de stad. Zo ontstaat dan een ideaalbeeld van een rustig, vakantie-achtig leven op het land, waar alle tijd kan uitgaan naar zaken van de geest, tegenover de feitelijke noodzaak om in de stad plichten te vervullen. De schrijver droomt van rust en ruimte, vanuit het besef voorlopig vast te zitten in wat door Nescio zo fraai is beschreven als 'het dal der plichten'. Op dit punt is Plinius voor veel moderne lezers ongetwijfeld maar al te herkenbaar.

In een briefje uit ongeveer 97 aan de Romeinse magistraat Minicius Fundanus (*Epistula* 1,9) is de droom even werkelijkheid geworden. Het is een soort 'begin van de vakantie'-brief, waarin Plinius merkbaar opgelucht ademhaalt: eindelijk rust! Hij schrijft het briefje vanuit zijn grote villa aan de kust van Latium, op geringe afstand van Rome. Het naar zijn zeggen zuivere en eenvoudige leven dat hij daar kan leiden staat in schril contrast met het leven in de stad.

Beste Minicius Fundanus,

Wonderlijk hoe je een losse dag in Rome precies kunt navertellen, min of meer dan toch, maar een langere periode niet. Want vraag je iemand: 'Wat heb je vandaag gedaan?', dan antwoordt hij: 'Ik was bij de uitreiking van een mantentoga, ik moest naar een verloving, een bruiloft. Mijnheer A vroeg een handtekening onder zijn testament, mijnheer B wilde mijn hulp bij een proces, mijnheer C nodigde mij in een adviesraad.' De dag waarop je zulke dingen doet lijken ze heel belangrijk. Maar bedenk je dat je ze alle dagen hebt gedaan, dan stelt het niets meer voor. En al helemaal wanneer je de stad uitgaat. Want dan ineens besef je: wat heb ik veel dagen besteed aan saaie beslommeringen!

Dat heb ik hier in mijn huis in Laurentum, zodra ik weer wat lees of schrijf, of wat tijd vrijmaak voor mijn lichaam, dat de basis is voor de geest. Ik hoor niets en spreek niets uit wat ik liever niet hoorde of uitsprak. Niemand met boze roddelpraat over een ander, niemand die ik zelf bekritiseer - ja, mezelf wanneer ik niet best schrijf! Geen hoop of vrees die mij in beslag neemt, geen kletspraat die afleidt, ik converseer met mezelf en mijn boeken.

Wat een goed en zuiver leven! Wat heerlijk en respectabel, zulke vrije tijd! Mooier welhaast dan alle zaken. O zee, o kust, mijn ware, geheime Muzen-domein: wat een inspiratie gaat van jullie uit, wat fluisteren jullie mij allemaal in!

Vandaar ook mijn raad aan jou. Die herrie, dat domme gedoe, die absoluut futiele bezigheden, geef ze op zodra je de kans krijgt en wijd je aan de literatuur. Of aan ontspanning. Want zoals onze vriend Atilius met zoveel wijsheid én humor zegt: beter ontspannen dan druk zijn met niets.

Hartelijke groeten,

Plinius

De slotopmerkingen aan het adres van Fundanus vragen om zorgvuldige lectuur.

Plinius lijkt aan zijn kennis goede raad te geven, maar je kunt de tekst ook lezen als een aanmatigende opmerking ten koste van de adressaat: misschien kan Fundanus een leven voor de literatuur niet opbrengen, zoals Plinius. Dan moet hij zich maar beperken tot andere, minder verheven activiteiten zoals tuinieren of paardrijden.

Geketend

In een briefje van een of twee jaar later (*Epistula* 2,8) is de situatie precies omgekeerd. Daar schrijft Plinius zelf vanuit het drukke Rome aan een vriend die intussen het geluk heeft van 'een zorgeloos leven in zijn buitenverblijf'. Het gaat om Caninius Rufus, een stadgenoot van Plinius: beiden waren afkomstig uit Como in Noord-Italië. Het gegeven dat Caninius in hun beider vaderstad mag wonen, terwijl Plinius zelf door plichten in het verre, zuidelijke Rome vastzit, geeft aan zijn briefje extra zeggingskracht.

Beste Caninius Rufus,

Doe je aan de literatuur? Of aan vissen of jagen? Of alles bij elkaar? Want het kan bij elkaar aan ons Como-meer! Ja, water vol vis, dieren in de omringende bossen, ruimte voor de literatuur in jouw oase van rust: het is er allemaal in overvloed.

Maar of je nu alles bij elkaar doet of één ding, ik kan niet zeggen dat ik het jou misgun. Alleen, het zit me dwars dat ik het niet ook mag! En dat terwijl ik ernaar hunker als een zieke naar wijn en baden en koele bronnen. O, die knellende banden, die ik maar niet lossen kan maken... Zal ik ze ooit kunnen verbreken? Vermoedelijk nooit. Want aan oude zaken groeien telkens nieuwe aan zonder dat die eerste afkomen, en door al die verbanden, ja al die ketens wordt de stoet van mijn bezigheden elke dag nog langer.

Hartelijke groeten,

Plinius

Uitspraken in deze brieven moet je steeds met een korreltje zout nemen. De auteur wil vooral een gewenst beeld van zichzelf uitdragen, en het is niet gezegd dat alles letterlijk zo is bedoeld. In dit geval wil Plinius zijn imago van hardwerkende plichtsbetrachter met grote verantwoordelijkheden krachtig onderstrepen. Hij doet dat onder meer met het pakkende en zelfs paradoxale beeld van 'een steeds langer wordende stoet van bezigheden'. Dat is een aardige toespeling op *geketende slaven*, zoals die op het Romeinse platteland nogal eens in de grootschalige landbouw werden

ingezet (overigens niet door Plinius zelf, zoals hij in *Epistula* 3,19 met klem stelt). Een toespeeling op het platteland *binnen* een beschrijving van stadse plichten is op zichzelf al een mooie vondst.

In kort bestek schetsen de regels een veelzijdig en complex beeld. Met slechts een handvol regels en minimale middelen roept de auteur een hele wereld op. Dat is misschien de voornaamste boodschap van zijn briefje: het toont vooral zijn meesterschap als schrijver.

Ook wat de boodschap betreft is enige voorzichtigheid op zijn plaats. In andere brieven geeft Plinius ervan blijk dat verlangen naar rust en ruimte, zomervakantie en leven voor de literatuur, iets moois en wenselijks is, maar toch niet zaligmakend. Een lange zomerperiode op het land kan ook langdradig en vervelend worden (*Epistula* 9,15), en het actieve leven van plichten en lasten in de drukke stad kan dan omgekeerd weer iets goeds zijn om naar uit te kijken (*Epistula* 7,3). Eigenlijk weet Plinius het wel: verlangen naar iets is fijner dan het bezitten (*Epistula* 2,15). Een tijdje vakantie is leuk, maar een heel leven zonder werk en verplichtingen valt zwaar. Ook dit meer realistische besef zal voor veel lezers herkenbaar zijn.

Aantekening

De vertalingen van beide Plinius-brieven zijn een voorpublicatie uit: Plinius, *Mijn landhuizen, brieven over Romeinse villa's*, vertaald en toegelicht door Vincent Hunink, Amsterdam, Athenaeum - Polak & Van Gennep, 2017.

Over de auteur

Vincent Hunink (1962), is universitair docent Latijn en Vroegchristelijk Latijn en Grieks aan de Radboud Universiteit Nijmegen (NL). Hij publiceert geregeld vertalingen van Romeinse auteurs, recentelijk onder meer van Tacitus, Plinius en Augustinus. [www.vincenthunink.nl]

V.J.Chr. Hunink
Radboud Universiteit Nijmegen
Opleiding GLTC (Klassieke Talen)
Erasmusplein 1, E5.21
NL-6500 HD Nijmegen

Henk S.M. Kruijer

Zijt gij soms een godin (c.q. god)? Tema con variazioni

Odysseus en Nausikaä

Nadat Odysseus als drenkeling, naakt en vuil, is aangespoeld op het grofkluitige (ἐρίβωλος) Scheria, land van de Phaiaken (Homeros, *Odyssee* 5,441-457), is de eerste persoon die hij aan het strand tegenkomt en die niet voor hem op de vlucht gaat, de dappere (θάρσος) (*Od.* 6,140) koningsdochter Nausikaä. Hij richt zich tot haar met een aanspreking (*Od.* 6,149-185) die beroemd is geworden.

Die aanspreking wordt hierna weergegeven (in de vertaling door Aegidius W. Timmerman) en daarbij in onderdelen verdeeld met het oog op de analyses die volgen:

1. Vergelijking met een godin

Knielen doe ik voor u, o vorstin, 't zij ge godheid of mens zijt!
Doch zijt ge wél een godin, een van hen die de wijde hemel bewonen,
dan vermoed ik het allermeest dat gij Artemis zijn moet,
dochter van de grote Zeus, om uw bouw en uw schoonheid en grootte.

2. Vleierij door gezegendverklaringen van verwanten

Maar als gij één van de stervlingen zijt die de aarde bewonen,
driemaal gezegend zijn dan uw vader en eerbiedwaardige moeder!
driemaal gezegend uw broers! Wat moet toch een vriendelijke vreugde
telkens hun hart verwarmen, als zij u zien uitgaan ten reidans,
zulk een lieflijke bloem! Maar hij is bij uitstek, van allen,
't allermeest gelukzalig van harte die u als vrouw naar zijn huis voert,
rijkelijk gevleid met geschenken. ...

3. Vleierij door een teruggreep in de eigen herinnering

... Want ik zag nog nooit voor mijn ogen